

[B] **FEILBARE ANALYSES. DE “OPSTAND DER BURGERS” VOLGENS HENDRIK JAN SCHOO**

In september 2007 overleed de Nederlandse journalist en essayist Hendrik Jan Schoo op eenenzestigjarige leeftijd: in de kracht van zijn denken en leven, ook al werd dat laatste door een hartkwaal ten slotte toch nog noodlottig belaagd. Zijn denken was er niet minder strijdvaardig om. In Nederland gold hij als een wegbereider van de zwenking naar rechts, die in het publieke debat rond de millenniumwisseling langzaamaan zichtbaar was geworden. Met de snelle opkomst en ondergang van Pim Fortuyn zou zij in 2002 haar hoogtepunt beleven.

Die associatie met het “fortuynisme” was niet toevallig. Schoo had als hoofdredacteur van het weekblad *Elsevier* de flamboyante Fortuyn in 1994 als columnist aangetrokken en daarmee zijn eerste belangrijke publieksforum geboden. Dat betekende niet dat hij als een gelovige “in Fortuyn” was. Voor zoveel quasi-religieuze bevestiging was Schoo te sceptisch, te afstandelijk, te “niksistisch” (zoals hij het in een column uit 2003 zou noemen) en niettegenstaande zijn positieve waardering van het populisme te intellectueel.

Dat laatste was hem niet vanzelf komen aanwaaien. Geboren in een volksmilieu dat zelfs nauwelijks kleinburgerlijk mocht heten, bleef zijn academische vorming aanvankelijk beperkt tot een ouderwetse opleiding tot onderwijzer (“met hoofdakte”). Als door een wonder mocht hij naar de Verenigde Staten om les te gaan geven, maar een mogelijkheid om daar door te studeren werd het laatste moment afgesneden. Terug in Nederland werd Schoo redacteur van encyclopedieën, freelance stukjesschrijver en bladenmaker. Na het tijdschrift *Psychologie* te hebben grootgemaakt, gaf hij in de jaren '90 *Elsevier* nieuw elan.

Een kort adjunct-hoofdredacteurschap bij *de Volkskrant* was misschien symptomatisch voor de heroriëntering van deze voormalige lijfkrant van links Nederland op de nieuwe tijdgeest, maar lang hield Schoo het daar als leidinggevende niet vol. Wel bleef hij met zijn door steeds meer mensen gelezen en geciteerde columns in die krant commentaar geven op de turbulente gedaanteverandering van Nederland na wat hij “de opstand der burgers” noemde: de massale onvrede die met de komst van Fortuyn aan de oppervlakte was gekomen.

Van die laatste jaren vormt de postuum samengestelde bundel *Republiek van vrije burgers* de neerslag. Er zijn drieëntwintig grotere en kleinere stukken van Schoo in verzameld, zeer uiteenlopend van lengte, maar allemaal cirkelend rond de vraag hoe goed én slecht het met de Nederlandse samenleving sinds de jaren zestig is verlopen en hoe de politiek zich daaronder gehouden heeft.

Schoo komt in deze stukken naar voren als een veel bedachtzamer commentator dan zijn reputatie als peetvader van Fortuyn doet vermoeden. Hij duikt diep in de geschiedenis van Nederland (vooral die van de Patriottentijd aan het einde van de achttiende eeuw) om de huidige crisis rond de nationale identiteit van reliëf te voorzien, beargumenteert met grondige historische argumenten zijn (niet zeer populaire) voorkeur voor een republikeinse staatsvorm en peilt de linkse traditie van volksverheffing om zijn polemieken met het “denken van de jaren zestig” kracht bij te zetten.

Het is immers allereerst die oud-linkse bekommernis om de emancipatie van het “gewone” volk die Schoo ter harte ging. “Ik heb nu eenmaal

nog altijd meer fiducia in — de staatsopvatting van — de sociaaldemocratie dan in die van het (neo-)liberalisme,” zo schreef hij al in 1996, in een van de schaarse stukken van vóór de millenniumwisseling die in dit boek zijn opgenomen. Hij verweet de generatie van de babyboomers dat zij het oude economische verheffingsideaal had ingeruild voor een veel culturalistischer idee van progressiviteit, die de verworvenheden van de middenklasse-habitus reeds bij voorbaat als gegeven beschouwde.

Dat werkte alleen maar ten nadele van de groepen die tegenover de samenleving als geheel nog werkelijk op achterstand stonden, zo constateerde hij even geërgerd als later de Engelse psychiater en essayist Theodore Dalrymple zou doen. Het ethos van achteloze minachting voor hard werk, goede omgangsvormen, verantwoordelijkheid en kennis is alleen maar een bevrijding voor diegenen die de voordelen daarvan reeds bezitten.

Schoo ergerde zich diep aan dit verraad van links, waarin een nieuw-gearriveerde klasse met dedain het “klootjesvolk” begon te bekijken dat ooit zijn eigen achterban en voedingsbodeme was geweest. Dit elitisme was de ene reden voor de opkomst van de beweging van Fortuyn. De andere was de vorming van de onwaarschijnlijke coalitie van rode en liberale partijen die samen de “paarse” kabinetten uit de jaren '90 mochten vormen.

Bejubeld als een onttroning van de sinds bijna een eeuw oppermachtige en onontkoombare positie van het christendemocratische centrum, vormde “paars” in feite een rampzalige depolitisering van het landsbestuur. Als links en rechts zo moeiteloos konden samengaan, dan was regeren niet alleen een vorm van “beheer” geworden. Het betekende ook dat al datgene wat buiten deze politieke consensus viel in feite geen stem meer vond in het politieke forum.

De “opstand der burgers” maakte duidelijk dat er nog altijd maatschappelijke problemen bestonden die zich door het “polderdenken” niet lieten verbloemen. Onder de deken van een positief gestemd multiculturalisme had een massale toestroom van (voornamelijk islamitische) immigranten geleid tot explosieve situaties in wijken waar deze de meerderheid begonnen uit te maken. Na jarenlang onder goedbedoeld humanisme te zijn toegedekt, vonden deze spanningen in Fortuyn de scherpe

Hendrik Jan Schoo (1945-2007).

stem die in de politiek van de grote partijen was gaan ontbreken.

Ook Schoo had de heftigheid daarvan niet voorzien, zo geeft hij in een latere terugblik toe. Maar dat verhinderde hem niet het populisme, dat in Nederland altijd een negatieve bijklank heeft gehad, te verdedigen als een legitieme correctie op een politiek bestel dat te zeer in zichzelf gekeerd was geraakt. Net zoals de Vlaamse schrijver David Van Reybrouck recent in zijn indrukwekkende pamflet *Pleidooi voor populisme* deed, hoorde hij er een authentiek protest in opklinken van een grote groep die onder aanroep van democratische waarden *de facto* de mond was gesnoerd.

Dat betekende niet dat Schoo, die Fortuyn als columnist had binnengehaald en gecoached, de *politicus* Fortuyn ook steunde. In een fascinerende terugblik in dit boek beschrijft hij hoe hij van begin af aan twijfelde aan diens vermogen zijn kritische observaties om te zetten in consistent beleid — en om te beginnen tot het leiden van een politieke beweging. Hij kreeg helaas abrupter gelijk dan hij zelf had vermoed, maar bleef denken dat deze burgerrevolutie de Nederlandse politiek blijvend van aanzien had veranderd.

Dat laatste is, bij ontstentenis van een geloofwaardige opvolger van Fortuyn, zeer de vraag. Feilloos zijn de analyses van Schoo dus niet altijd geweest en hij was zelf de eerste om dat toe te geven. Dat maakt deze bundel alleen maar interessanter. Hij vormt het levende bewijs van de stuurlaarsheid en onoverzichtelijkheid die Nederland in de eerste jaren van het nieuwe millennium overviel.

Schoo bood daarbij inzichten die even gemakkelijk irriteerden als ogen openden — en in weerwil van zijn rechtse (voor sommigen zelfs rabiate) reputatie steeds verrassend genuanceerd en beargumenteerd blijken te zijn geweest. *Republiek van vrije burgers* is van onmisbare waarde voor ieder die iets wil begrijpen van de roerige Nederlandse politiek van het afgelopen decennium, waarvan het vervolg door Schoo helaas niet meer van kanttekeningen kan worden voorzien.

GER GROOT

H. J. SCHOOR, *Republiek van vrije burgers. Het onbehagen in de democratie*, Bert Bakker, Amsterdam, 2008, 324 p.